

Josep Vallverdú i la creació i representació del Ponent

Contribució a la memòria de Joaquim Capdevila, novembre 2017

Ignasi Aldomà Buixadé

En una publicació recent (I. Aldomà, 2016) intentàrem destil·lar la representació de les planes interiors catalanes que ens dona l'escriptor Josep Vallverdú, l'homenot de Lleida d'aquests darrers decennis en molts sentits. De com l'autor crea el Ponent i al mateix temps és afaïçonat per aquest Ponent. Hi recordàvem la immensitat i diversitat de la seva obra, que deu sumar a hores d'ara prop de tres-centes publicacions substantives repartides bàsicament entre la ficció, l'assaig i la traducció, més la poesia que conrea darrerament. Costà més d'un mal de cap extreure la substància d'aquesta vastíssima producció i, després de passar-hi dies i hores. Un pensa si no hauria de transmutar-se sota la pell del mateix autor per a extreure'n la veritable substància. I més, afegiríem, quan l'autor en qüestió descriu un paisatge i en crea i recompon la seva imatge, perquè en aquest cas ens trobem davant un llibre obert que evoluciona amb la natura i la societat.

Just tancada la publicació de l'obra esmentada "Paisatge, país, pàtria. Josep Vallverdú i el Ponent imprescindible" (Pagès editors, 2016) no han parat d'arribar inputs nous sobre l'obra i la persona de Vallverdú, que mereixerien probablement ser incorporats a l'estudi realitzat en la mesura que afegeixen elements complementaris i nous matisos que ajuden a la comprensió de l'obra de l'autor. Però, què hi farem!? En algun moment s'han de tancar els estudis, que és quan considerem que les hipòtesis fonamentals han estat recollides i desplegades i el conjunt de la interpretació encaixa de manera notable i versemblant. I les intervencions i articles posteriors com el que segueix representen una oportunitat avinent per a recuperar els nous materials i afegir nous matisos.

En aquest sentit, de bon començament podem afirmar també que amb aquest procediment tampoc trairem el pensament de Josep Vallverdú, que ha escrit tant i de tot, que fins i tot s'ha avançat a moltes de les coses que puguem dir d'ell. "És fincat en la

mateixa essència del conreu literari el fons d'interessos variats, de tafaneria dels múltiples camps que se li obren. Mai d'un autor no s'ha publicat l'autèntica obra completa", afirmava Josep Vallverdú en el pròleg a la publicació de l'obra poètica del junedenc Joan Duch i Arqués (J.V., 1995:7) Ho deia a propòsit de Joan Duch, però estava pensant segurament en ell mateix: sempre apareixen escrits en els camps més variats que s'han passat per alt i no han estat tinguts en compte, i que cadascú en prengui la seva espelma de responsabilitat o de parcialitat, segons com es miri.

Els pròlegs de Josep Vallverdú com l'anterior comprenen obres i autors de temàtiques molt diverses que ajuden a entendre el prologuista. Constitueixen una font de coneixement que pot donar bastanta més informació i que s'ha explotat amb limitacions, perquè té les seves dificultats d'inventari i de reconeixement. En parlar de l'autor prologat, l'escriptor mostra, en particular, una faceta poc desenvolupada en les obres de creació personal en la mesura que en voler entrar en la figura i l'obra del prologat ens mostra per comparació la seva pròpia personalitat i visió del món. Com en el cas del pròleg a l'obra del picapedrer de la Floresta Fèlix Martin, on la preocupació central de Josep Vallverdú per l'obra personal ben feta i professional es trasllada als diferents oficis, des del picapedrer al pagès. La pròpia experiència hortolana li serveix per valorar i respectar aquests oficis que recreen l'espai o la matèria, el paisatge en el fons, amb afany i devoció. "He vist treballar restauradors de marcs, sabaters pegots, ebenistes fins, ebenistes fins i – prego que us hi fixeu bé- hortolans. Car també el cop d'aixada ben donat, el cavalló ben afilerat, el gra trit de la terra al seu precís grumollet, no les fa un aprenent sinó que cal un assaonat i llarg viatge pel temps, per la matèria, per l'eina i per l'amor" (JV, 1981: 10).

En el pròleg a un primer recull de poesia d'autors lleidatans, l'escriptor posarà al capçal de la creació literària els poetes. La seva prosa conté també moments poètics relacionats generalment amb el paisatge i la terra, i aquest és un avís, segurament, del gènere literari que clourà la seva carrera personal. La confrontació de l'escriptor amb la terra adquireix un especial relleu amb els poetes, que s'hi troben particularment unitats, però alhora n'exploren el sentit des de la més íntima llibertat. El missatge dels poetes de la terra, particularment marginat en la llarga etapa franquista, ens ofereix l'oportunitat de retrobar-nos amb nosaltres. El poeta, sempre en certa manera un foragit, confronta el

seu jo poderós amb la realitat de la pròpia terra, amb la qual manté un vincle profund que alimenta la seva creació i fidelitat a la lletra. “Ni que no ho volguessin, llur parlar, genèric en aparença, porta el perfum estilitzat de les terres particulars que els veieren néixer: o grans horitzons o grans muntanyes: la terra lleidatana dóna un propi, especial sentit del dramatisme humà. És bell adonar-se’n perquè sempre l’autenticitat més arrelada és alhora la més fructosa en sentit universal.” (JV, 1968, p.5-12) Al mateix temps rebla el tema de la globalitat que tant l’ha preocupat: per accedir gloriósament a aquesta globalitat –el reconeixement del món global al qual aspiren escriptors i creadors- cal haver passat per la cambra de la pròpia contrada, el propi país, i haver-lo conreat a fons.

El crític i editor Isidor Cònsul (2005) aporta un punt de vista particular i refrescant en aquest punt de contradicció entre localitat i globalitat que repunta a través de l’obra literària de Josep Vallverdú. Cònsul repassa una obra extensíssima i bastíssima en els temes que el porta a qualificar Vallverdú d’escriptor tot terreny, expressió que ha fet fortuna. Aclareix sobre els seu posicionament i temàtica a cavall entre el món pagès i el món modern, una escriptura particular entre local i universal:

“...a Josep Vallverdú l’he vist sempre com un pagès de la modernitat, un propietari de l’Urgell amb tirada de gentelman anglès, un hereu il·lustrat... El veig en aquella cruïlla hipotètica on podrien coincidir l’Enciclopèdia Britànica i la gràcia efímera del bolet de xop, el gest distingit d’un elegant professor de Cambridge i l’essència adusta de l’oliva arbequina” (I. Cònsul, 2005:12)

A l’estudi i reconeixement de la geografia del Ponent l’escriptor segurament hi hagués arribat per pròpia evolució, però l’endinsament als paisatges de la terra li arriba per encàrrec, fonamentalment a través dels volums de la “Catalunya Visió”, que el portaren a visitar el país en companyia del fotògraf Ton Sirera entre 1968 i 1973. Quasi al mateix temps que recorria el país, l’escriptor tancava el seu emblemàtic Proses de Ponent (1970) que destil·lava la seva percepció de la terra i la societat ponentines. Les Proses, de fet, enllacen i conflueixen amb la crítica de l’ús polític que el franquisme feia del leridanismo o el lleidatanisme, formulada fonamentalment a través de la col·laboració al “Lleida: problema i realitat” (1967), tal com reconeixia el mateix escriptor en una

conferència al Centre Comarcal Lleidatà de Barcelona de l'any 1969, de la qual ens facilità la consulta el mateix Josep Vallverdú. La pròpia crítica política de la realitat lleidatana li fa veure la necessitat de llençar un missatge alternatiu que l'autor assumeix com a repte personal. “Manca, doncs, un cronista de la realitat diària, algú, a més a més, que fins i tot destenyeixi la constantment pintada bandera de la provincialitat, que oneja dins la testa de molts lleidatans. En la mesura de les forces personals, tots ens hi hem d'esmerçar. Personalment ja he començat, i us anuncio que preparo un assaig sobre els nostres pagesos, els homes que fan de mitgers, o els homes que s'han independitzat, i menen grosses màquines i fan fruita, i res perden en els immensos panissars de l'Urgell” (JV, 1969:41)

Joaquim Capdevila (2011) també arriba a la figura de Josep Vallverdú i anirà més enllà en la pròpia interpretació de l'obra “paisatgística” i la reivindicació ponentina de Vallverdú, en la qual hi veu tant una resposta crítica al localisme repressiu franquista, com el fruit de la pròpia consciència de país, de Catalunya. Capdevila interpreta, precisament, la narrativa de paisatges en la que situa les obres de Josep Vallverdú esmentades (i les del mateix Josep Maria Miró, l'autor que presenta en la publicació) com “un camp significatiu de la recreació de la identitat local, de territori, feta des d'una òptica nacional catalana, i alhora des d'una marcada personalització dels relats”. I ho situa contraposant al catalanisme separatista que es podia presentar en els anys 1930 o anteriors, el catalanisme independentista dels vuitanta i posteriors, que remarca el sentit de la pròpia identitat, que no necessita ser desvinculada d'una altra. Seria la resposta específica a les singularitats de la crisi comunitarista que planteja en els anys 1960 la nova “societat de consum”; televisor, cotxe,...

Joaquim Capdevila establí, també, la connexió entre la descoberta dels poble i la comarca i la reivindicació de Catalunya, que tradueix la resposta del sentiment catalanista a la pèrdua de lligams comunitaristes i anòmics (relació directa home natura) que implica la modernitat, una pèrdua que s'expressa a través de la individualització de la persona. Té com a base la desacralització vinculada a l'eclosió dels sentits, la sensualitat; també la fe en la raó, i la secularització en el sentit de la immanència material o sensual de la realitat.

Hem dit en la publicació esmentada abans (I. Aldomà, 2016) que Josep Vallverdú deixa de teoritzar sobre les terres de Lleida un cop s'ha consolidat el nou sistema polític democràtic i autonòmic. Teresa Ibars i Antonieta Jarne (2016) ens aclareixen una mica més l'evolució política de l'escriptor en els anys de la transició, a partir de la relació amb el grup d'amics entre els quals se situava Francesc Porta, que capitalitzava les aspiracions de promoció política i fou el primer president local d'Òmnium Cultural. En la picabaralla per la presidència d'Òmnium Cultural de 1973 les historiadores ens expliquen la renúncia de soci de Josep Vallverdú (setembre 1973) en desacord les implicacions i aspiracions polítiques del mateix Simeó Miquel que assumí la nova presidència. Les desventures polítiques de Francesc Porta (servia per a fer país, però no per a fer política, que diria més recentment Jordi Pujol) semblen haver jugat també en la presa de consciència de Josep Vallverdú.

La renúncia a les trifulgues polítiques o de partit, no vol dir que Josep Vallverdú renunciï a l'opinió política, venint d'un home que no para d'escriure, que s'interessa per la realitat del moment i vol dir-hi la seva. En la seva col·laboració a la Revista de Catalunya (núm. 7, 1987), que havia acabat de reprendre la publicació, repeteix, al costat d'altres lleidatans de la nova generació, el que ja havia dit sobre el lleidatanisme, amb un to podríem dir menys bel·ligerant, com demanaven els nous temps.

Del lleidatanisme destaca la condició d'un "isme" com qualsevol dels que expressen l'orgull localista dels habitants de qualsevol de les ciutats del país. La seva perversió i negativitat la centra en el fet que a Lleida ha estat utilitzat per rebutjar la catalanitat d'aquestes terres, fet llargament arborat per les elits dels anys del franquisme. I al respecte apunta la mancança, encara actual, d'un estudi de la premsa del franquisme per comprendre millor el tema.

Del seu repàs sintètic es podria destacar, en tot cas, la insistència en l'empobriment cultural que representarà la mort o l'exili de bona part dels activistes catalanistes republicans. I, per una altra banda, la insistència que el franquisme farà en l'expressió estrictament folklòrica de la cultura local, i encara restringida a certes expressions folklòriques, que representarien les expressions lleidatanes genuïnes.

En relació als nous temps destaca Josep Vallverdú el fet que en la nova democràcia, el leridanismo ha perdut la partida, i que “els reductes dels leridanistas continuaven essent la premsa i algunes publicacions sindicals i locals sense qualitat. El raonament darrer dels lleidatanistes de la nova situació era: si ens decantàvem vers el catalanisme perdríem la condició de lleidatans” (JV, 1987:48). I detecta també com aquest leridanismo “es refugiava en algunes capes d’afezionats a escriure, a creure’s una mena de classe nova i bilingüe, a fer brometa amb Barcelona i la litúrgia catalanista” (JV, 1987:49).

Confia finalment que la nova situació democràtica deixarà enrere aquest lleidatanisme provincialista i de curta volada, tot i que queda indefectiblement el rerefons d’unes actituds que ressusciten encara en respostes com el rebuig de l’Ajuntament de Lleida a donar el nom de Màrius Torres a l’Institut d’Ensenyament de la ciutat l’any 1976. Podria haver afegit les incoherències i dilacions que es produí més tard, amb un ajuntament ja democràtic, entorn al nom oficial de Lleida per a la ciutat i província, i altres dubtes i titubejos que seguiran.

Quant a la nova bandera territorial que representa el concepte de Ponent, ja hem constatat repetidament les dificultats per a fer-se un camí i, al mateix temps, la popularitat adquirida en diversos àmbits i institucions que n’han adoptat el nom per a la pròpia empresa. Mai deixarem prou clara la paternitat de Josep Vallverdú en l’enlairament del concepte Ponent. No és que el terme no hagués estat utilitzat anteriorment, encara que molt rarament, per algun altre autor per designar les comarques lleidatanes situades a l’occident de Catalunya. Fins i tot el mateix Pau Vila l’havia deixat caure. Josep Vallverdú lliura el Ponent com a bandera de la nova lleidatanitat democràtica i catalana que surt de les cendres del provincialisme tinyós i enclaustrat franquista i ajuda a fer ideològicament efectiva la transició política de la dictadura a la democràcia a les terres lleidatanes.

En aquest sentit, és interessant el paral·lelisme que s’estableix amb l’aparició del “ponent” en una altre moment històric seminal, quan Lluís Roca i Florejachs (1830-1882) lliura el seu vers sobre les “Glòries de Lleida” que constitueix una fita en la implantació de la Renaixença catalana a Lleida i que comença pel:

“D’un riu al marge que, als seus peus, ofrena

de perles dóna, i sospirant s’allunya,

s’alça una vila en actitud serena,

vers l’extrem ponentí de Catalunya.” (versió normalitzada de J.Borrell i P.Sanvicén, 1998:77)¹

Val a dir que aquesta versió catalana no es faria pública fins el 1881 i que en la versió castellana anterior, que es podria retrotreure al 1847, Lluís Roca utilitzava el terme occident (J.Borrell, P.Sanvicén, 1998:40).

¹ . A banda del fet que ni Joaquim Molas inclou Lluís Roca o altres renaixentistes lleidatans en el seu recull de textos renaixentistes catalans, ni Josep Vallverdú considera els seus versicles prou sòlids i rigorosos com per a incloure’ls en els seus reculls de poetes lleidatans, la poesia de Roca no tindrà prou nervi com per a enlairar-se en el panteó lleidatà contemporani. Si bé es manté el bandejament contemporani per una poesia renaixentista que “es ressent d’una certa manca d’ofici” i l’excés de zel en la finalitat moral i religiosa (J.Borrell, P.Sanvicén, 1998:40), tampoc hauria de fer perdre de vista l’interès que els literats locals dels anys 1920 i 1930, moment en el qual es forma la vocació literària de Josep Vallverdú, tindran per la recuperació de la literatura de la Renaixença (Josep Camps (2007) “Construir i divulgar una tradició. Notícia dels estudis sobre la Renaixença a la Lleida d’entreguerres (1921-1936)”. Anuari Verdaguer, 15:9-57)

Bibliografia de referència

Aldomà, Ignasi (2016) Paisatge, país, pàtria. Josep Vallverdú i el Ponent imprescindible. Lleida: Pagès editors.

Borrell, Josep; Sanvicén, Paquita (1998) La renaixença a Lleida. Lluís Roca i Florejachs – Josep Pleyan de Porta, Lleida: Universitat de Lleida.

Capdevila, Joaquim (2011) “Represa cultural i fotografia a Catalunya a partir dels seixantes del segle XX: Josep Ma Miró i la descoberta de la Segarra”. A: L’home i el paisatge de la Segarra geogràfica: de la vall del Llobregós a la vall del Corb. Maldà: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 19-55.

Cònsul, Isidor (2005) Tots els papers de l’auca o un escriptor tot terreny. A: Josep Vallverdú en homenatge. Bellpuig: Ajuntament de Bellpuig, Saladrigues SL.

Ibars, Teresa; Jarne, Antonieta (2016) Francesc Porta, el mirall trencat de la burgesia lleidatana. Lleida: Pagès editors.

Vallverdú, Josep (1968) “Pròleg”. *Lleida, vuit poetes*. Esplugues de Llobregat: Ariel, p.5-12

(1969). “Perfil i ritme de les comarques ponentines. Conferència inaugural del curs 1968-69”. *Centro Comarcal Leridano*, any XII, num. 135, maig 1969, p. 33-41. Barcelona: Centre Comarcal Lleidatà.

(1981) “Pròleg”. Dins: Martin, Fèlix *Els picapedrers i la indústria de la pedra a la Floresta*. Barcelona: Fundació Vives Casajuana, p. 10.

(1987) “Què és el lleidatanisme?”. *Revista de Catalunya*. Núm. 7, abril 1987, p. 39-50.

(1995) “Pròleg”. Dins: Joan Duch i Arqués, *Poesies*. Lleida: Universitat de Lleida, p. 7-9.